

PRÒLEG A LA PRIMERA EDICIÓ

El català, llengua moderna de cultura, té una bibliografia lexicogràfica i gramatical qualitativament semblant a la de les llengües que han tingut un desenvolupament que podríem anomenar normal. Al costat del Diccionari i de les gramàtiques de Pompeu Fabra, de tipus normatiu, compta amb les gramàtiques de Francesc de B. Moll i de Manuel Sanchis i Guarnier, especialment escrites per a ús dels catalans de les illes Balears i del País Valencià, i un gran nombre d'obres de caràcter lexicogràfic i gramatical de to, de tendència i de vàlua diversos, fins i tot amb gramàtiques catalanes en les llengües cultes més relacionades amb la nostra —castellà, francès, italià, anglès, alemany. L'empresa del Diccionari d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, feliçment acabat, i àdhuc en reedició des del 1968, ha coronat un esforç "que esbalaieix" —són mots de Riba—, seguint les petjades d'una altra obra mallorquina de gran envergadura, el Diccionari Aguiló. Diversos vocabularis bilingües, que estableixen ponts entre el català i les principals llengües cultes, han anat apareixent o són a punt d'aparèixer. Fins i tot revistes lingüístiques com el vell "Bolletí" del Diccionari, creat per Antoni M. Alcover, el "Bul·letí de Dialectologia Catalana" o l'"Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura", que havien sobresortit durant el primer terç del segle XX, han tingut un continuador de gran exigència científica en els "Estudis Romànics" publicats per l'Institut d'Estudis Catalans a cura de R. Aramon i Serra. Els corrents més moderns de la lingüística —l'estructuralisme, la sociologia lingüística— han començat a tenir també conreadors en català de la vàlua de Badia i Margarit i Roca i Pons. I el vast Onomasticon Cataloniae de Joan Coromines, en una fase molt avançada, espera una propera publicació, que creiem que aportarà una nova dimensió internacional a la llengua catalana. En el terreny lingüístic, doncs, bé que cal superar l'endarreriment relatiu respecte a països de primer ordre, podem presentar un balanç digne, fruit d'una gran voluntat d'ésser, malgrat unes circumstàncies poc favorables. Els qui l'any 1948 posàrem privadament la nostra signatura al peu del missatge que Carles Riba havia adreçat, en nom de tots els catalans, a Pompeu Fabra, hem pogut veure com, vint anys després, el país en pes homenatjava públicament el gran gramàtic —i en ell, és clar, la seva llengua i el seu poble—, i com, mercès a tants d'esforços gairebé sempre silenciosos i desinteressats, la llengua catalana deixava l'actitud de purament resistent. Avui ningú amb un mínim de ponderació i d'objectivitat ja no discuteix que la llengua catalana té el dret i la necessitat de desenvolupar-se lliurement dins la nostra societat.

Altrament, el nombre respectable de llibres publicats en català aquests darrers anys, que una simple mirada al catàleg editat a nom de l'INLE l'any 1969 —no pas exhaustiu— revela com a força variats, ha retornat a la cultura catalana el seu caràcter obert i actual. Tanmateix, si en el terreny estrictament lingüístic la situació general és més aviat homogènia, la nostra cultura, en el seu conjunt, té encara alguns buits insubstituïbles que depenen, naturalment, de mancances de la nostra societat. En són exemples remarcables la quasi inexistència de llibres escolars —un problema, és clar, directament relacionat amb la manca d'escola catalana—, o bé l'absència punyent de mitjans de comunicació de massa. Un altre buit era el dels llibres de referència, en especial de les enciclopèdies, un camp en el qual la cultura catalana ha estat, fins l'any 1968, una cultura subsidiària. I cal tenir present que, qualsevol que siguin l'atenció i la capacitat individuals per a llegir en llengües d'altri, allò que dóna gruix i caràcter a una cultura i autènticament l'enriqueix és el que és consultable en llengua pròpia, sobretot allò que hi neix.

El projecte primitiu, consistent en la traducció i l'adaptació d'una enciclopèdia estrangera, sorgí d'una conversa entre Enric Lluch i Max Cahner, que en foren els promotors. Aquell projecte fou transmès al primer equip de treball format per Enric Lluch, Josep M. Ferrer, Joan-Lluís Marfany, Núria Aramon, Hortènsia Curell, Domènec Aguilar i jo mateix. Abandonada tot seguit la idea de la traducció, un nou pla fou establert, el qual donà a l'obra la dimensió i el caràcter cultural col·lectiu actuals: la Gran Enciclopèdia Catalana podia ésser l'esforç d'una generació d'intel·lectuals catalans per a crear una obra de referència que correspongués a la present situació cultural, social i econòmica dels Països Catalans. És evident que una obra d'aquesta mena ultrapassa les possibilitats normals d'una editorial i d'un equip limitat: sense un concurs col·lectiu en tots els ordres —intel·lectual, tècnic, administratiu, financer, comercial—, que no ha mancat mai, la Gran Enciclopèdia Catalana no hauria estat una realitat. L'existència d'aquesta adhesió a tot el nostre àmbit cultural, que en determinats aspectes ens permet de comptar amb la col·laboració de figures de primer rengle, habitualment més aviat allunyades de les tasques enciclopèdiques, no ens ha de fer perdre de vista la situació real deficitària de la cultura catalana d'avui. Això vol dir que, bé que l'esforç d'un gran nombre d'intel·lectuals és un fet, també ho és que sovint les disponibilitats de temps, d'especialistes, de material, etc, no han estat —no podien ésser—

totalment normals. Cal esmentar aquest fet perquè els hipercrítics no exigeixin a una obra catalana allò que ni ells mateixos exigeixen a d'altres obres paral·leles de cultures que tenen, ultra una tradició de segles en el mateix ram, unes plataformes polítiques, econòmiques i institucionals que la cultura catalana per ara no té. Aquesta simple constatació de fets no vol pas dir que hàgim de rebutjar la comparació, ans al contrari. Tampoc, que hàgim d'eludir la crítica dels errors, inevitables en obres d'aquestes característiques: si Pompeu Fabra, que dedicà sis anys a enllestir el seu Diccionari partint, ultra de diverses fonts de primer ordre, dels abundants materials de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut, ja diu al pròleg que entre les seves definicions no haurà "pogut aconseguir que no se n'hagin esmunyit algunes de dolentes, deficientes o poc entenedores", nosaltres no podem pas pretendre no haver-nos equivocat. Així, aquells errors importants que hauran estat advertits seran enumerats a la fe d'errades. D'altra banda, la constatació esmentada sí que vol dir que el nivell assolit, sigui quin sigui, no ha estat fruit de facilitats desmesurades, ni de condicions òptimes de treball, sinó de la voluntat esforçada de moltíssims col·laboradors.

Altrament, la manca de tradició i de precedents catalans, si ens ha dificultat la tasca, ens ha obligat també a partir absolutament de zero en la planificació de l'estructura i de les característiques de l'Enciclopèdia, i, així, ens ha estalviat tot llast antic. Ens has permès de configurar-la d'acord amb les necessitats actuals d'una obra de referència: un màxim d'informació sobre els temes propis, característica comuna a les obres d'aquesta mena a tot arreu, per tal com llur utilitat va molt lligada a una comunitat cultural concreta: una distribució en cercles concèntrics de la resta d'informació pertanyent a àrees geogràfiques o culturals, la densitat relativa de la informació de cada cercle essent determinada per dues variables, el valor intrínsec i la importància relativa, per proximitat o relació, respecte als Països Catalans; una importància proporcionalment superior dels temes científics comparada amb la que obres similars en d'altres llengües solen tenir; una atenció especial a la problemàtica lingüística, d'acord amb les necessitats de la cultura catalana en la seva conjuntura actual.

La funció lingüística de la nostra Enciclopèdia aparegué des del començament com un dels seus objectius primordials. I aquesta funció és entesa pragmàticament, és a dir, referint-la a la seva utilitat amb vista a l'ús quotidià, periodístic o científic. En aquest sentit no hem seleccionat els mots partint de l'interès que tenen per al lingüista, sinó tenint en compte les necessitats de la llengua comuna culta, i, bé que hem parat esment a treure profit del nostre ric bagatge lexicogràfic a què fèiem referència més amunt a fi d'augmentar el lèxic inventariat amb mots genuïns, tant clàssics com d'ampli ús regional, hem fet un esforç específic per normalitzar la terminologia científica i tècnica, que anys de desús havien deixat aturada o que el caràcter general del Diccionari Fabra no havia permès d'entrar. En aquesta tasca tan àrdua, la Secció Lexicogràfica ha treballat amb una bibliografia abundant i variada i en estret contacte amb els especialistes de cada matèria, sota l'assessoria i la supervisió general de R. Aramon i Serra, secretari general i membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, que hi ha aportat els seus vasts coneixements i un esforç continuat. Quant als noms propis catalans, hem modernitzat, tret d'alguns casos, l'ortografia de noms i de cognoms anteriors a l'establiment del registre civil del segle XIX, i hem regularitzat la grafia dels topònims. Quant als noms propis no catalans, hem mantingut, tret d'escasses excepcions, les formes originàries dels antropònims i dels topònims que no tenen forma catalana tradicional o moderna.

El criteri adoptat per a l'onomàstica en general en les llengües que no usen l'alfabet llatí mereix un comentari a part. Entre els dos criteris habituals, la transcripció, que dóna l'equivalència dels sons, i la transliteració, que dóna la dels signes gràfics, hem adoptat aquesta darrera, bé que la primera sigui força estesa, sobretot a causa de les dificultats tipogràfiques de la transliteració. Els motius que ens hi han conduït són diversos. En primer lloc, és la solució adoptada en general per les enciclopèdies més modernes, la que tendeixen a adoptar oficialment cada dia més la majoria dels països d'alfabet no llatí i la que recomanen les normes internacionals codificades per l'ISO (Organització Internacional de Normalització). En segon lloc, ens ha semblat més coherent de donar a les formes estrangeres d'alfabet no llatí un tractament semblant a les d'alfabet llatí, és a dir, la més pròxima a la grafia d'origen: si no posem accents ni modifiquem la grafia d'un cognom anglès, no ens ha semblat que hàgim de fer-ho amb un de rus o de japonès. En tercer lloc, hem cregut que l'establiment d'innombrables formes de noms, sobretot de lloc, amb grafia de fonètica catalana produiria una deformació tan gran dels mots estrangers que, llevat d'aquells que han estat usats en un cert grau, dificultaria seriosament llur localització. Contra aquests arguments hi havia sobretot el fet que alguns noms són usats en català habitualment en la forma transcrita (Txèkhov, Tolstoi, en lloc de Čekhov, Tolstoj). Com que aquests casos eren una gran minoria, hem decidit de fer-ne també, excepcionalment, una entrada secundària en forma transcrita que remet a la transliterada. Tanmateix, en les formes modernes dels països àrabs i algun altre hem seguit, a falta d'una normalització de les transliteracions, aquelles formes que han adoptat oficialment o oficiosament els països respectius o els personatges mateixos.

Establerts els objectius i els criteris lingüístics de la nostra Enciclopèdia, en planificar-ne —i realitzar-ne— el contingut, es plantejava un dilema: calia decidir-se entre una enciclopèdia humanística, de contingut tradicional, amb predomini total de les disciplines històriques i artístiques, que han tingut als Països Catalans un tractament més abundant, o bé una enciclopèdia integral, en la qual el problema de la separació de les dues cultures, la humanística i la científica, fos superat en la mesura del possible. És clar que la primera alternativa era la més senzilla i la que oferia una acceptació més fàcil entre un sector important del nostre públic: un llarg article sobre Ramon Llull, l'Empordà o fins i tot la història d'Amèrica seria més fàcilment acceptat que no pas si versava sobre l'alumini, l'alzina o l'automació, tot i que a l'habitació del lector difícilment deixarà d'haver-hi algun

objecte d'alumini, l'alzina és potser l'arbre més important del nostre país i l'automació ha transformat —i transforma encara— molts aspectes de la nostra societat. La separació entre les dues cultures no és pas exclusiva del nostre món mediterrani: C. P. Snow, en la seva doble qualitat de científic i d'escriptor, ha palesat com és de general arreu del món. Nosaltres, posats davant el fet, hem preferit de rebutjar l'al·legació que una obra catalana només seria consultada per obtenir informació catalana: hem volgut fornir al país d'un instrument que pogués ésser consultat amb eficàcia i modernitat sobre tots els temes, humanístics o científics, car entenem que una cultura o esdevé normal o deixa d'ésser viable. La Gran Enciclopèdia Catalana té, doncs, una proporció més elevada d'informació científica que moltes altres enciclopèdies.

Un altre aspecte del contingut oferia una alternativa: la importància que podíem atorgar als judicis de valor, a l'apreciació subjectiva. Tocant a aquest punt, hi ha nombrosos arguments per a defensar qualsevol solució. Tanmateix, nosaltres hem escollit, en la mesura que això és possible, de donar una informació factual i objectiva, reduint al mínim els judicis subjectius. Així, cadascú podrà treure de la informació donada, en allò que ho admetrà, les seves conclusions personals, amb la qual cosa l'Enciclopèdia tindrà una utilitat més àmplia. I, encara, un nombre més gran de col·laboradors podrà participar-hi i les possibilitats intel·lectuals del país seran aprofitades en la més gran mesura. En aquest sentit, hem procurat de no restringir la tria dels col·laboradors.

Cal fer ací una menció especial d'aquells qui han volgut aportar llur esforç i compartir la responsabilitat en la qualitat del nostre treball. Un contingut total, en la temàtica si no en l'impossible exhauriment de les dades concretes, exigia que per a cada matèria o grup coherent de matèries un especialista vetllés la qualitat i la modernitat de la informació. Des d'ací voldria retre homenatge a la feina eficient i silenciosa que els nostres assessors i responsables científics i tècnics han fet i de la qual depèn, en bona part, el nivell assolit per l'obra. Com és natural, no tots han tingut el mateix volum de feina ni l'han poguda dur a terme amb la mateixa intensitat, però llur esforç ha estat decisiu en la consecució dels fins que ens proposàvem. Llurs noms figuren en lloc destacat a les pàgines que segueixen.

També m'és un plaer i un honor de fer esment d'aquells qui, formant un equip de treball, han contribuït a fer des de llocs molt diversos la Gran Enciclopèdia Catalana. Sovint han actuat en condicions difícils i sempre obrint un camí no fressat. Les angoixes i les tensions passades, moltes vegades més enllà de l'estricta professionalitat, han fet possible que l'obra sortís tal com és. Tampoc en aquest cas la dedicació de temps i d'esforç no ha estat la mateixa: però la realitat d'un treball col·lectiu ha demostrat la seva eficàcia i ha contribuït a donar a l'obra la seva unitat i la seva forma última.

El resultat d'aquesta feina ja és ara, qualsevol que sigui la mesura en què haurà reeixit, un patrimoni col·lectiu. Col·lectiu per qui i per a qui ha estat feta. La utilitat de l'Enciclopèdia donarà a la llarga la mesura del seu reeiximent. Ara, un fet és obvi: sigui quina sigui la vàlua real de l'obra, pagava el tret de constatar que, a més de les actituds individuals, era possible d'obtenir que centenars de persones, ideològicament i intel·lectualment tan diferents, se sentissin addictes a un objectiu comú de servei.

Jordi Carbonell
(1969)